

קולם של התלמידים

הביקורת על החינוך המקצועי לא שמעה את קולם של התלמידים במחקר חדש רואיינו תלמידים שעברו מחינוך עיוני לחינוך מקצועי, וגם הוריהם **מסקנה:** תלמידים שנכשלו בחינוך העיוני עשויים למצוא את עצמם ולהגיע להישגים בחינוך המקצועי

רקע

1. הביקורת על הצמצום המתמשך בחינוך המקצועי ברמת בית הספר העלייסודי נובעת בעיקר מצורך כלכלי: יש מחסור בבעלי מקצוע מוכשרים ומיומנים בשוק העבודה. לאחרונה הדויע שר החינוך כי בכונת משרדו לחזק את מסלולי ההכשרה המקצועית-טכנולוגית במערכת החינוך.

2. גם מנקודת מבט חינוכית נשמעת ביקורת על החינוך המקצועי. למסלולים אלה, טוענים חוקרים והוגי חינוך, נותב בעיקר ילדים ממשפחות מזרחיות מוחלשות (סבירסקי 1990; יונה וספורטא 2002). טענה דומה מעלים אנשי חינוך גם במדינת אחרות: ההסללה (tracking) לנתיבים מקצועיים מפלה את התלמידים המוסלמים וחוסמת להם את הדרך להשכלה גבוהה (Oakes 1990).

3. אנשי חינוך אחרים מערערים על הפניית כל התלמידים לחינוך העיוני בשם עקרון השוויון (מולכו 2011) ואחרים תוהים אם כל הצעירים אמנם צריכים ללמוד באוניברסיטה או במכללה, אם לימודים כאלה אכן מתאימים לכול (Noddings 2011).

4. מערכת החינוך בארץ מציעה לתלמידים המתקשים בלימודים עיוניים כיתות מיוחדות ומקדמות כטן מב"ד, אתגר ואומץ, שמושקעים בהן משאבים רבים. ואכן, רבים מצליחים להוציא תעודת בגרות, אולם רבים אחרים אינם מסיימים את לימודיהם בבית הספר או מקבלים ציונים נמוכים שאינם מאפשרים להם להתקבל למסודות אקדמיים.

5. צעירים אקדמאים רבים ברחבי העולם שצלו את התיכון העיוני ואת הלימודים כמסוד להשכלה גבוהה אינם מוצאים בעשור האחרון תעסוקה והולמת את השכלתם, וגם אחרי שנות לימודים רבות הם עדיין מהפשים עתיד תעסוקתי. אף שאין עוררין על חשיבותה של

ההשכלה להתפתחות האדם כמו גם לקידום החברה, תופעה זו מעוררת תהיות באשר לערכה המעשי של השכלה אקדמית לכול.

6. הדיון על תפקידו ומעמדו של החינוך המקצועי במערכת החינוך מתנהל בעיקר מעל במות אקדמיות וציבוריות, וקולם של התלמידים עצמם אינו נשמע בו (Erickson et al. 2008).

המחקר

לקולם של התלמידים, והוריהם, ביקשנו להקשיב. הוא מציע נקודת מבט חדשה על החינוך המקצועי. במסגרת מחקר שנערך לאחרונה¹ רואיינו נערים הלומדים מקצועות טכנולוגיים, כגון חשמל ומכונאות, בבתי ספר תיכוניים מקצועיים. נערים אלה עברו מחטיבת הביניים או מכיתה י' של בית הספר התיכון העיוני למסגרת המקצועית. רואיינו גם אחי הנערים. הראיונות התקיימו בזמן בבתי המשפחות ומקצתם נערכו בביתם של אחת החוקרות.

הנערים תיארו את הקשיים והתסכול שהיו מנת חלקם בבית הספר היסודי ובחטיבת הביניים. הקשיים הלימודיים שסיפרו עליהם היו כדורים גם בכעיות התנהגות והפרעות שגררו השעיה מבית הספר, הזמנת ההורים לשיחות התרעות ותחושה של הנערים שהמורים אינם מסוגלים להתמודד עמם.

לדוגמה:

ע': "לא היו לי הצלחות לימודיות, אולי רק בספרות. לא הצלחתי ללמוד [...] שלוש שנים לא למדתי. לא אהבתי ללמוד כי לא היה מה שיחזיק אותי, שיעניין אותי. היו מופרעים שלא נתנו ללמוד ולי יש בעיות קשב וריכוז, ואם מישור שורק אני יוצא מריכוז ויוצא והוצה [...] רק עם שני מורים הסתדרתי. עם השאר הסתכסכתי."

ש': "היו מתייחסים אליי כולוול וכמה שהייתי מבקש עזרה היו אומרים, 'זה בורג שיעוף מהמסגרת'. לא הסתדרתי עם המורים, לא עם

אורלי אביר-לב היא מורה ומנחת תואר שני במכללה האקדמית בית ברל. ברכה אלפרט היא דיקנית הפקולטה לחינוך במכללה האקדמית בית ברל.

נ': "אני מרגיש שאני מצליח שם. אני מרגיש
שאני מצליח בלימודים והתחומים שבמקצוע
מעניינים אותי. בעיוני לא הצלחתי בכלום
וגם לא הייתי הולך לבית הספר, וכאן אני
הולך בכיף כל יום והם עוזרים לי בהכול"

הלימודים. מורים לא עזרו לי. זה היה הקושי המרכזי – היחס. הם היו מזלזלים, הם לא היו באמת באים ורוצים שאצליח. בגלל שקצת הייתי בעייתי הם לא השקיעו, לא היה יותר מדי אכפתיות ומפה נובעת הבעיה של התסכול – שאתה מבקש עזרה ולא נענה בחיוב."

ל: "יותר עזרים לי שם בבית הספר המקצועי. אני אוהב ללמוד שם כי זה בית ספר שעוזר לילדים עם בעיות התנהגות וקשב וריכוז, יש יותר עזרה".

ש: "הבית ספר הזה הוא מקום מדהים. איך שהגעתי היחס היה שונה, עזרו לי, תמכו בי, רחפו אותי קדימה ונתנו לי את החשק הזה. הייתי הולך עם חיוך. ידעתי שיש לי מורים טובים, אכפתיים. מתייחסים יפה, בכבוד, כמו חברים, יש לאן לפנות בכל דבר. מספיק שאתה אומר להם אני לא מבין, יש המורה עוצר את השיעור ולא מחליף נושא עד שכל תלמיד מבין. הם הכניסו אותי למסגרת".

ג: "המורים מכבדים אותי, צוחקים אתי. מתי שצריך להיות רציניים אז רציניים ועוזרים כמה שצריך. אם יצא לי לריב, אז המנהל או המורה אומרים תלחצו ידיים. לא מחמירים כמו שם בבית הספר הקודם, העיוני, אבל אם לא געשה את השולם הזה ולא נלחץ ידיים, אז יעזרו אותנו הביתה להשעיה. הם תורמים לי להרגיש הצלחה, שאני מסוגל להצליח בלימודים ולא רק לבזבז את הזמן".

מדבריו התלמידים עולה כי הם נהנו בעיקר מיחסם החם והמכבד של המורים כלפיהם. הם הרגישו לראשונה כי יש מי שמאמין בהם ורוחץ אותם קדימה. המפגש עם המורים תואר בדרך כלל כמפגש מחזק ומזהב.

אריקסון ועמיתיו (Erickson 2008) מדווחים כי ממחקרים שנעשו בחטיבות ביניים ובתיכונים בארצות הברית עולה שתלמידים תופסים את יחסי האנוש של מוריהם כחשובים יותר מהתנאים הפיזיים של בית הספר או מאיכות תכניות הלימודים שלו.

לפי עדויות ההורים השפעת השינוי ניכרת גם בבית אמו של ג': "לשבת ללמוד יום שלם בביתה זו הצלחה. לשדרוך יום שלם בביתה במסגרת לימודית וליהנות מחשמל ויש השיגים טובים, הוא כבר מדבר על מקצוע שהוא רוצה לקראת שנה הבאה, כמוכן שצריך להתגבר מתמטיקה ואנגלית. שנה שעברה הוא לא רצה לשמוע מורה פרטי. הוא אמר שזה מיותר. אבל השנה יש רצון ומוטיבציה". אמו של א': "אני מאוד שמחה. הייתה לי תחושה בתיכונים שהוא

גם ההורים זכרו את תורות הכישלון של ילדיהם ושיטתו בכאב שחוו בראותם את הקשיים של ילדיהם במסגרת בית הספר. אמו של ר': "מסכן, כישלון מחלט, לא הצליח בכלום. שזה אומר, מלחמה אבודה. גם כשהיה מנסה ללמוד ואחותו הייתה מחזקת אותו, זה לא היה מצליח לו. בא לי לככות כשאני נוכרת בזה. באמצע ט', בחופשת פסח, אחותו ישבה אצלו כל החופש ללמוד למבחן. לאחר החופש הוא נכנס למבחן, כתב את שמו ויצא. לא הצליח לכתוב כלום, הוא לא זכר דבר, הוא חזר הביתה גמור".

המעבר לבית הספר המקצועי שימש, כך מתברר, הוויה מתקנת שבמהלכה הצעיר מגלה בעצמו יכולות חדשות שלא ידע על קיומן. ע': "אנשים מסתכלים עליי אחרת. לא ידעתי שאני יכול ללמוד מחברת. לא ידעתי שאני יכול לשכת ולרשום ולהקשיב למורה, וגם לא ידעתי שאני יכול להתעסק עם חלקיקים קטנים ובמקום סגור. ברגים הכי קטנים, אני עובר אתם, לא האמנתי שאני יכול".

נ': "אתה לומד שם מקצוע שיותר כיף, ואני מרגיש שאני מצליח שם. אני מרגיש שאני מצליח בלימודים והתחומים שבמקצוע מעניינים אותי. בעיוני לא הצלחתי בכלום וגם לא הייתי הולך לבית הספר, וכאן אני הולך בכיף כל יום והם עוזרים לי בהכול. בעתיד אני אצליח ואפשר להוציא בגרות מלאה".

השינוי התחולל כבר בכיתה ט', אז למדו התלמידים מעט מכל המקצועות, כדי שכיתה י' יוכלו לבחור כמה להתמחות. השינוי נגע בכל התחומים: לימודי, התנהגותי וחברתי.

כיתות קטנות ולמידה מעשית בסדנאות מאפשרות לצוות המורים בבית הספר המקצועי להירתם למען הילדים ולגייס אותם ללמידה, לגרום להם להאמין שהם מסוגלים להצליח ולעזור להם לגלות את

ע': "אנשים מסתכלים עליי אחרת. לא ידעתי שאני יכול למלא מחברת. לא ידעתי שאני יכול לשבת ולרשום ולהקשיב למורה, וגם לא ידעתי שאני יכול להתעסק עם חלקיקים קטנים ובמקום סגור. ברגים הכי קטנים, אני עובד אתם, לא האמנתי שאני יכול"

להם, אקדמיים-עיוניים או מקצועיים ומעשיים, גם אם אינה תואמת את המלצות היועצים.

חינוך שוויוני אינו חינוך שווה לכול; חינוך שוויוני הוא חינוך שבו כל תלמיד מוצא את הגיבוי המתאים לשאיפותיו ולהעדפותיו. מקצועות רבים כיום, וביניהם המקצועות המסורתיים, אינם דורשים לימודים במסד להשכלה גבוהה, אולם הם דורשים ידע ומיומנויות טכנולוגיות גבוהות מבעבר.

חינוך מקצועי טכנולוגי איכותי, המבוסס על תחומים התפתחות הטכנולוגיה, שבמסגרתו מורים טובים מעבירים סדנאות ומנהלים מעבדות משוכללות, וגם פתוחים לצרכים הרגשיים והאישיים של התלמידים, יכול להיות נתיב הפתוח לכל נער ונערה מכל מוצא ומעמד חברתי.

תלמידים במסגרת כזאת יכולים גם להוציא, אם יחפצו בכך, תעודת בגרות – שתאפשר להם להמשיך להשכלה גבוהה. כל מקצוע דרוש מיומנות משוכללת וכל מקצוע (כמעט) מכבד את בעליו. זה לדעתנו צריך להיות אחד מיסודות החינוך של מערכת החינוך.

הדרך להצלחה, וכמו שלו זה יעשה טוב גם לי זה יעשה טוב ולא נצטרך להגיע לבית הספר ויגידו לנו 'הבן עשה כך וכך...? בעיות ועוד פעם בעיות'.

אמו של ר': "היה לו דימוי עצמי הכי נמוך בעולם. לא האמין ביכולות שלו בכלל. פעם ראשונה בחיים שלו שקיבל ציון 90 והאם דומעת ומחפשת את המסרון ששלח לה הבן מבית הספר כשקיבל פעם ראשונה בחייו 90).

לפי עדויות התלמידים, חוויות שיקום הדימוי העצמי בבית הספר המקצועי הייתה דרמטית ומחירה. התלמידים, ביניהם כאלה שהחלו את שנתם הראשונה בבית הספר, התחילו "לחלום" ולתכנן את עתידם בצבא ובחיים האחרים:

ר': "גם יחסוך לי זמן בחיים, כאילו לא לעשות אוניברסיטה, וגם אני כבר בא לצבא עם המקצוע הזה, וגם אולי לחתום קבע. זה בסימן שאלה, צריך לחשוב על זה. לא לכל אחד מתאימה מסגרת צבאית".
ג': "אעשה את מה שאני יודע. אני לא רוצה להיות מכונאי בצבא, אני רוצה להיות קרבי ובחיים הפרטיים אפשר להגיד שאני אעסוק במקצוע".

ש': "דבר ראשון זה נתן לי ישר כיוון לצבא, במיוחד שנתנים לעשות את ההנדסאים וזה נתון המון הצלחות בחיים. אני מתכוון לעשות י"ג, י"ד, לצאת הנדסאי, והתבטח זה להיות מוגדר כמו אבא שלי".

הערות

1 א' אביב-לב וא' טל, 2013. עבודת סמינריון בתוכנית חזאר שני בהערכת ותכנון לימודים, המכללה האקדמית בית ברל.

מקורות

יתת, י', ו' סבורטא, 2002. "חינוך הקדם-מקצועי ויצירת מעמד המועלים בישראל", ח' חבר, י' שנהב ופ' מוצמי-האלר (עורכים), **מרחבים בישראל**, תל אביב וירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר, עמ' 68-104.
מולד, א', 2011. "טענות ההסללה – מקרה מבחן בסוציולוגיה ביקורתית", **סוציולוגיה ישראלית** 11(1): 29-54.
סבירסקי, ש', 1990. **חינוך בישראל. מחוז המסלולים הנבדלים**, תל אביב: בריאות.

Erckson, F., R. Bagrodia, A. Cook-Sather, M. Espinoza, S. Jutaw, J. Shultz, and J. Spencer, 2006. "Student's Experience of School Curriculum," *The Sage Handbook of Curriculum and Instruction*, Los Angeles: Sage publications, pp. 198-218.

Oakes, J., 1995. *Keeping Track: How Schools Structure Inequality*, New Haven: Yale University Press.

Noddings, N. 2011. "Schooling for Democracy", *Democracy and Education* 19 (1): 1-6.

הנערים שרואיינו הם בנים למשפחות ממצב חברתי כלכלי טוב שבהן שני ההורים עובדים לפרנסתם. התיאורים העולים מן הראיונות מצביעים על האפשרות שילדים שאינם מוצאים את מקומם בבית הספר העיוני, ללא קשר למצבם העדתי ולמצבם החברתי, יכולים למצוא נתיב ההולם את נטיות לבם ואת יכולותיהם במסגרות מקצועיות ברמה טובה, מסגרות שיאפשרו להם להצליח בדרךם שלהם.

כדי שחינוך מקצועי לא יהיה מסלול מפלה לפי רקע ומוצא, יש להקפיד שילדים לא ייפנו אליו אלא ייפנו אליו מתוך בחירה משכללת. חשוב שתהליך הזה התלמידים יבטאו את תקוותיהם וחלומותיהם לעתיד ויקבלו ייעוץ מאנשים שמכירים אותם – הורים, מורים ועוד (Noddings 2011).

בכל מקרה יש לכבד את בחירת התלמידים במסלולים המתאימים